
Vitam liberam vivo, ergo sum (Projev rektora UK prof. Václava Hampla k 660. výročí založení pražské university)

Vitam liberam vivo, ergo sum (Projev rektora UK prof. Václava Hampla k 660. výročí založení pražské university)

Vitam liberam vivo, ergo sum (Jsem svobodný, tedy jsem!)

Magnificence, Excelence, spectabiles, honorabiles, cives academici, vážení hosté, dámy a pánové, před 660. lety založil Karel IV., moudrý český král a posléze velký císař a ústavodárce svaté říše římské, naši alma mater. Založil – jak stojí na nejstarší pečeti naší univerzity - : „*Universitas scholarium studii pragensis*“, tedy obec těch, kdo na pražském vysokém učení studují a bádají. A v zakládací listině university král konkretizuje, že zakládá toto učení proto, aby obyvatelé této země nebyli odkázáni jen na studia v zahraničí a aby naopak do Prahy přicházeli cizinci a stávali se členy této vědění se oddávající obce. Do vínku naší univerzitní obci byla dána autonomie a byla založena jako jednota učitelů a studentů, jejichž role nejsou hierarchicky odděleny, nýbrž prolínají se a spojují v jednotu všech, kdo usilují o poznání. A do věna naše universita od svého zakladatele dostala též internacionálnost: univerzitní obec je otevřená všem, kdo v dobrém přicházejí a chtějí se s námi podělit jak o svoji moudrost, tak s námi sdílet radosti i strasti našeho hledání a zkoumání.

Král Karel zajisté vybavil universitu též řadou práv a pozemských statků, nic z toho však v dnešním pohledu nemůže převážit ono základní vymezení naší existence a poslání, jímž Karel IV. navázal na existující evropskou tradici: jsme autonomní samosprávná a mezinárodně otevřená obec mladších i starších zájemců o poznání. Autonomie obce učenců a učících se a její nezávislost na vedení státu a církve je přítom v evropské intelektuální tradici i ve způsobu evropské artikulace občanské a duchovní existence trvale vnímána jako její významná kvalita a rozměr. Nic z opor a charakteristik svobodného akademického prostředí ovšem nikdy v dějinách nebylo “definitivní” a nezpochybnitelné. Autonomní společenství a instituce musely neustále obhajovat a potvrzovat svou právní pozici a hodnověrnost vůči státní exekutivě, vůči stavovské a později politické reprezentaci a v proměnách staletí také vůči katolické nebo protestantské církvi. Vždy znovu v dějinách se politická moc snažila podříditi si universitu, udělat z ní své účelové zařízení na výrobu odborníků, případně na výrobu ideologie. A přesto je naše universita společností této země vždy znova pojímána jako nezávislá duchovní a morální autorita, jako nezávislý a jen své vnitřní akademické logiky poslušný organismus, který s příslušnou mírou učenecké elegance vždy znova klade nárok na kritické tematizování klíčových problémů současnosti. Univerzita samozřejmě nikdy nežila ve vzduchoprázdnu. Byla a je partnerem státu, který garantuje její nezávislost, přispívá na její provoz a také se obrací na její odborníky o radu v závažných otázkách. Od konce 18. století je to též stát, kdo na návrh schválený samosprávnými orgány university jmenuje a podpisem hlavy státu stvrzuje její profesory. Můžeme se také ptát, jak velkou roli hrála universita a tradice její autonomie ve chvílích velkých převratů moderních dějin. Vážili si představitelé těchto „autonomních a svobodných prostředí“ své tradiční pozice, snažili se ji obhajovat a naplňovat novými společenskými obsahy? Nebo se za dramatických převratů dostávaly do popředí jen momentální praktické zájmy univerzitní obce?

Již završení české politické emancipace v 19. století a na počátku 20. století je nerozlučně spojeno s představiteli pražské české university: Především to platí o Tomáši Masarykovi, jeho profesorských i studentských stoupencích a namnoze přátelích, o jeho politických soupeřích, mezi nimiž se před I. světovou válkou vynořil i mladý sociolog Edvard Beneš. Ale platí to i o Masarykových konzervativních oponentech. Z nich je třeba jmenovat alespoň velkého historika Josefa Pekaře, který ještě za světové války předkládal jinou koncepci budoucí české politické svébytnosti, ale který po vzniku samostatné republiky dokázal s Masarykem důstojně a s oboustranným respektem komunikovat. Universita, jejíž profesori se rozhodující měrou podíleli již na Manifestu českých spisovatelů z května 1917, činorodě podpořila vznik i etablování republiky, zůstala však nezávislým samosprávným subjektem, reflektujícím identitu českého intelektu. A velkorysá Masarykova republika byla do té míry moudrá, že přes dramatické diskuse převratové epochy podržela i německou sestru University Karlovy, vědecky i kulturně vynikající obec německé a židovské inteligence. I Německá universita v Praze - dokud ji v polovině 30. let vnitřně nezlomil antisemitismus a nacismus - byla autonomní a mezinárodně významnou platformou oné druhé jazykové roviny tehdejšího československého intelektuálního života.

O 17. listopadu 1939 bylo už napsáno a řečeno mnoho, o brutálně ničivém zásahu nacistického státu proti universitě, ostatně obdobném tomu, jak se nacistická diktatura zachovala vůči celé řadě evropských universit – duchovních oponentů nacismu. Nacionální socialismus byl režimem, který v celé řadě zrušil akademické svobody, odstranil akademickou samosprávu a nahradil ji jmenovanými Führery. Ti vlastně byli pouhými správci universit, které se proměnily v ideologicky indoktrinační a účelově školicí centra nové generace nacionálně socialistických válečníků a podmanitelů kulturní Evropy. České vysoké školy byly zavřeny a jejich studenti i profesori pronásledováni a likvidováni, protože z

hlediska hnědé totality byli představiteli nezávislé duchovní obce, protože byli symbolem samostatné české kulturní a duchovní tradice, kterou si okupanti přáli zlomit. Ani nacistický režim si však nedokázal naši univerzitu podřídit. Zničil ji – respektive, přesněji řečeno, si to alespoň myslel.

Byla to samozřejmě iluze: universita není pouhý soubor budov, knihoven, laboratoří, klinik, není to jen instituce, je to především akademická obec. A tato obec se také bezprostředně po konci války opět shromáždila, povolala do svého čela poslední před listopadem 1939 zvolenou garnituru svých představitelů, a bez ohledu na ohromné praktické problémy a nutná provizoria ihned obnovila činnost: začala učit, zkoušet, odborně pracovat.

Přesto, že představitelé akademické samosprávy tehdy velmi jednoznačně hájili principy nezávislosti vysokých škol, byla universita již po několika letech opět zbavena svých reálných atributů, v čistkách připravena o podstatnou část učitelů i studentů a podřízena nové diktatuře. Ta, obdobně jako ona nacistická, eliminovala universitní autonomii a samosprávu, nahradila akademické volby jmenováním stranických činitelů do akademických funkcí a provoz university – až do úrovně učebních nebo publikačních plánů – podřítila dirigování partajních výborů a ministerských byrokratů. Ti a nikoliv vnitřní logika vývoje vědy pak určovali, kdo a co bude učit, zkoumat, publikovat, kdo představí výsledky výzkumu na mezinárodním poli a které vědecké výkony, teorie, školy budou určeny k zániku, vytěsnění, zamlčení.

Ale opět se ukázalo, že ani čtyřicet let komunistického režimu nedokázalo vymazat vědomí principiální nutnosti opření univerzity o zásady akademické autonomie a samosprávy: jakmile listopadová revoluce, a to s významným přispěním právě pražského universitního studentstva, pohřbila komunistický režim, byla s největší rychlostí a jakoby samozřejmě obnovena volená akademická samospráva. Dosavadní, rozhodnutím strany jmenovaní funkcionáři byli nahrazeni volenými representanty akademické obce, ustavila se rada vysokých škol a konference rektorů. Universita Karlova se postavila do čela reformního úsilí, jemuž co do rychlosti a hloubky nebylo v moderních dějinách evropských vysokých škol podobného a který i aktuálně evropsky patří k neúspěšnějším. Během pouhého půl roku po listopadu 1989 byl připraven a parlamentem schválen nový vysokoškolský zákon, který opět zakotvil ony Karlem IV. universitě do vínku vložené principy akademické autonomie, samosprávy, svobody výzkumu i výuky.

Universita se opět stala jedním z životně důležitých korektivů působení státu. Stala se opět jedním z oněch bezprostředně na státu nezávislých pěstitelů demokracie a zároveň jedním z atributů jeho svobody: podobně jako jimi jsou samosprávné obce, nezávislé soudy a svobodná media. Univerzitu ani v moderním světě nelze redukovat jen na „výrobnu“ vědy nebo „producenta“ absolventů. Úlohou univerzit totiž musí být pomáhat společnosti rozvíjet, kultivovat a mezigeneračně předávat její základní hodnoty.

Tato role musí být primárně podložena vynikajícími studenty a absolventy a kvalitním vědeckým výzkumem. Universita Karlova od listopadové revoluce ohromným způsobem – a podotkneme při velmi omezených finančních zdrojích – zvýšila rozsah i kvalitu svých výkonů. Počet jejích studentů se od revoluce více než zdvojnásobil, dnešních 7500 postgraduálních studentů představuje ekvivalent třetiny všeho jejího studentstva na konci starého režimu. Zároveň se podstatně zvýšila i náročnost a kvalita studia. Zejména se však zvýšila kvalita a mezinárodní akceptace vědecké produkce UK, přičemž její objem vzrostl na neuvěřitelný sedminásobek předlistopadové úrovně. A to vše při pouhém 20ti procentním navýšení počtu pracovníků.

A přeče se lze v našich novinách dočíst o univerzitách jako o „chráněných akademických oázách mrtvolného klidu ... zapouzdřených v naštkomunistické letargii.“ Prý u nás „rozhodují průměrní.“ A někteří se už těší, až „o řízení univerzit nebudou rozhodovat výhradně akademici a studenti“. Až děkany a rektory nebudou volit akademické senáty ale bude je jmenovat státní moc nebo různé lobby. Jako by bylo universitní obec možno vnitřně striktně dělit, jako by akademické senáty nebyly demokratickými orgány celé akademické obce, jako by universitní věda musela být poučována, o čem a jak bádát a učit, jako by naše učitelské i vědecké výsledky, naše solidní postavení v síti světových univerzit neznamenalo nic víc, než formu mrtvolného zapouzdření. Jako by již opět někdo někde věděl lépe než univerzitní a fakultní grémia, jak může naše společenství studujících a bádajících za - v evropském srovnání - střídmé státní finanční podpory zvládat tolik, co doložitelné a ověřitelné dokázalo.

Dosáhli jsme našich vědeckých a učitelských výkonů, naší mezinárodní prestiže navzdory universitní autonomii a samosprávě nebo právě díky ní? A dokázali bychom to všechno bez ní? Jeden z klíčových a evropskou reprezentací verbálně propagovaných principů modernizace Evropské unie se nazývá „subsidiarita“. Ten pojem označuje princip: vše, co lze rozhodnout, zorganizovat, udělat na nižší úrovni, nemá být zbytečně posouváno nahoru, do centra unie. Bruselská byrokracie není moudřejší než samosprávné orgány nižších složek unie, proč by tedy měla rozhodovat věci, které jsou jí vzdálené? I když praktická implementace této zásady v Evropské unii zatím pokulhává, všichni se shodují, že je to správná cesta. Univerzity již po této cestě vykročily a neměly by z ní sejí.

Samozřejmě, že podmínky, ve kterých univerzity působí, jsou nastaveny někde lépe, někde hůře a některé stojí za to měnit. Musí však jít o změny promyšlené a uvážlivé. V novodobé historii se již několikrát jasně ukázal jepičí život těch návrhů, které byly založeny pouze na partikulárních zájmech nebo mocenských ambicích, na druhé straně legislativní iniciativy, které vznikly v partnerském dialogu mezi univerzitami a státem a které si prošly názorovým třibením uvnitř celé akademické obce, vedly k prospěšným změnám a přinesly dlouhodobě vyhovující řešení.

Universita přeče není oáza, věží ze slonoviny ani hradbami obehnanou pevností. Universita je integrální součástí české a evropské společnosti. Sdílí a intenzivně reflektuje její stav, proměny a problémy. Veřejnoprávní, se státem kooperující, na jeho byrokracii však nezávislá universita je elitní laboratoří odborné, a také sociální komunikace. Je laboratoří hledání konsensu napříč obory, napříč fakultami, napříč zájmovými seskupeními, které logicky patří ke každému takovému dynamickému organismu. Historickou úlohou Univerzity Karlovy – a tím se liší od jiných typů vysokých škol, soustředěných na užší segment vědy a odborné přípravy – je být kritickým korektivem odborného i společenského dění. Ale naše universita vedle toho samozřejmě zvládá i ohromné množství praktických výkonů, které ji

etablují jako jednu z nejproduktivnějších vědeckovzdělávacích institucí ve střední Evropě. Kdyby universita a její fakulty odborně a manažersky nezvládaly řízení činnosti svých 7 500 učitelů a dalších pracovníků či 48 000 studentů, kdyby neprodukovaly 30 % vědeckých výstupů naší republiky a kdyby jejich obory nestály na špici hodnotících žebříčků tohoto státu, kdyby ročně nepředaly diplomy 6 800 absolventů, bylo by na místě se ptát po příčinách. A zvažovat, zda principy, na nichž byla před 660 léty založena, už neztratily na významu. Mám za to, že tomu tak není.

Chce se mi ještě dodat: Ano, stávající způsob řízení a model financování fakulturních nemocnic se nepochybně musí změnit. Ale i kdyby úroveň odborné péče v těchto nemocnicích nepatřila k evropské špičce, i kdyby úroveň absolventů našich lékařských fakult nebyla vysoce ceněna a i kdyby výsledky našeho zdravotnického výzkumu konzistentně neprokazovaly jeho kvalitu – a žádné z těchto zpochybnění neplatí – ani tak by to nebyl důvod k prosazování nedomyšlených, kontraproduktivních a ve svých důsledcích nebezpečných návrhů.

Na těchto úvahách nic nemění, že je toho nepochybně ještě hodně před námi! Dobré výsledky nás totiž musí inspirovat a motivovat k ještě lepším, abychom udrželi tempo s nejlepšími. Rozvíjet, kultivovat a předávat společenské intelektuální hodnoty můžeme jedině za předpokladu nekompromisních odborných i etických nároků na každého člena univerzitní obce, aby tyto hodnoty sám respektoval a sdílel. A samozřejmě je před námi i řada nových a staronových výzev: od podpory technologických transferů po zavádění nových atraktivních forem studia, od zvyšování efektivity vědeckého výzkumu a snižování byrokratické zátěže přes lepší využívání informačních systémů až po výstavbu nových minikampusů. A samozřejmě není možné opomenout i potřeby aktivnější vlastní prezentace a dalšího posilování mezinárodního charakteru Univerzity Karlovy. Tyto - a zdaleka nejen tyto - netriviální úkoly předpokládají nejen vstřícnou kooperaci a společnou řeč všech, kteří chápou české vysoké školství jako významný faktor dalšího rozvoje České republiky, ale především naše vlastní maximální nasazení.

Akademická autonomie a volená samospráva zůstávají i v moderní době osvědčenou formou univerzitní sebekontroly, zpětné vazby řízení, vnitřní komunikace a svobodné kreativity. Jsou základem našeho významného postavení české i evropské společnosti. Jsou předpokladem naší schopnosti reagovat na odborné výzvy, před které nás staví stále se zrychlující tempo globálního světa, na otázky, které nám klade česká společnost i světové společenství vědců a učitelů. Nezávislost, samospráva, otevřenost a mezinárodnost akademického společenství jsou klíčové atributy našeho úspěchu. Jsou cennou součástí historické tradice, která se v průběhu staletí na Univerzitě Karlově vždy znovu potvrzovala a obnovovala. Pečujme o ně a kultivujme je i nadále.

QUOD BONUM FELIX FAUSTUM FORTUNATUMQUE SIT